SAIIA

YOUth Choose Your Leaders

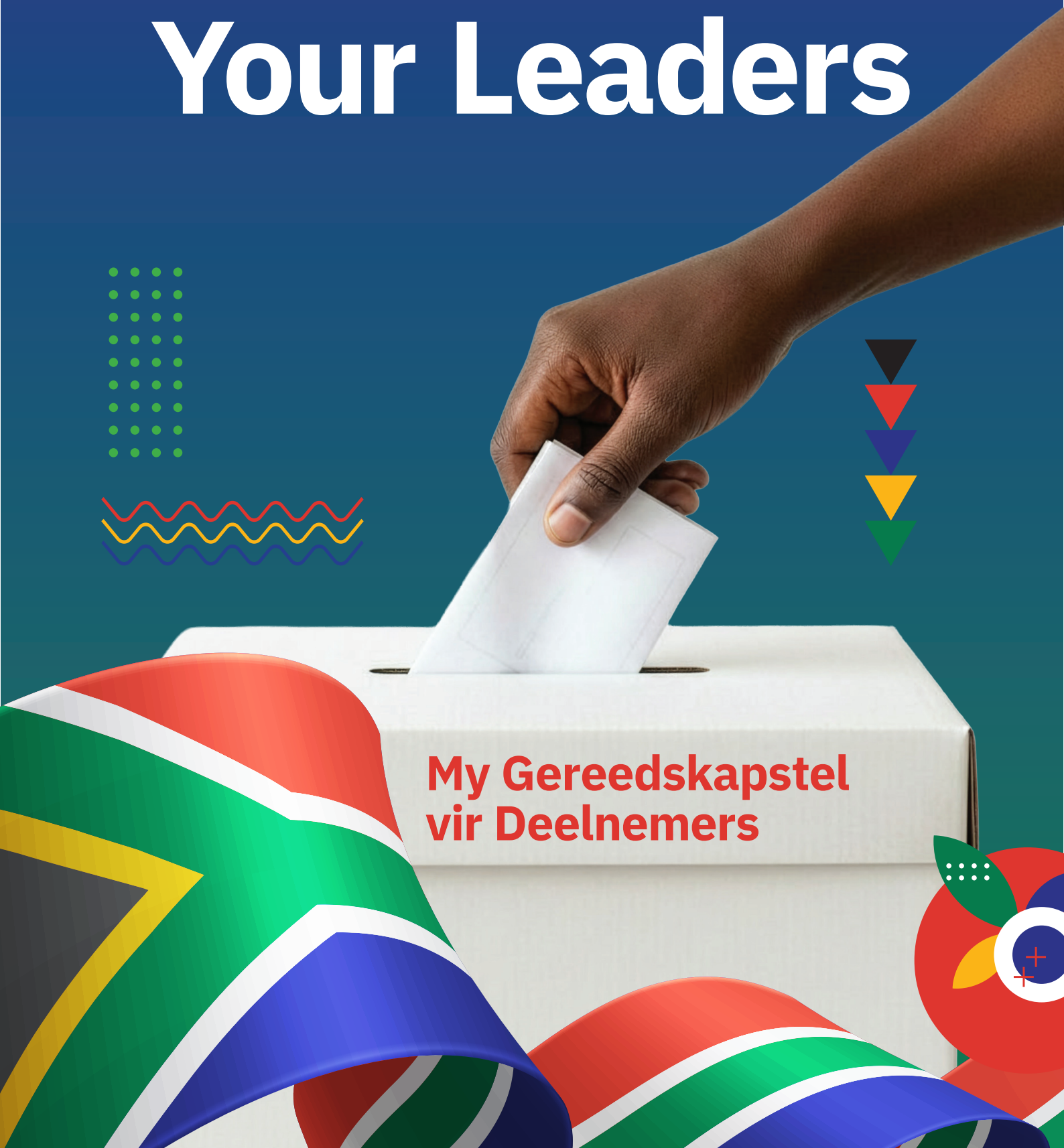

My Gereedskapstel vir Deelnemers

Inhoud

1.	Oor hierdie gereedskapstel	3
2.	Hoe Suid-Afrika regeer word	4
3.	Grondwet FC	5
4.	Voorbeeldstembriewe	6
5.	Die 8 stappe van die stemproses	7
6.	Ná die stembrief: My aksieplan	8
7.	My beloftekaart	9
8.	Verantwoording uit die manifes	10
9.	Weet voor jy gaan	11
10.	Woordelys van kernterme	13
11.	Kitsfeite	14

Oor hierdie gereedskapstel

Die “My Gereedskapstel vir Deelnemers” is ontwikkel onder die *YOUth Choose Your Leaders*-projek van die Suid-Afrikaanse Instituut vir Internasionale Aangeleenthede (SAIIA), met steun van die Social Justice Initiative (SJI). Met hierdie projek wil SAIIA jong mense – veral eerstekeerkiesers – in die Vrystaat betrek by demokratiese regte, burgerlike verantwoordelikheid en die stemproses in die komende munisipale verkiesing.

Hierdie gereedskapstel is jou gids om jou lewenservaring te verbind met die instellings en raamwerke wat ons regeer. Dit help jou om die verbande te sien deur te bepaal wat in jou gemeenskap werk en wat nie in jou gemeenskap werk nie, en dit bied stap-vir-stap-verduidelikings van hoe die regering saamgestel is, hoe jy tot verandering kan bydra, en wat jy by die stemlokaal kan verwag.

Die gereedskapstel is met jou in gedagte saamgestel – die kwessies wat vir jou saak maak, die uitkomste wat jy wil sien, die vrae wat jy het, en die rol wat jy binne en buite verkiesings kan speel.

Jy kan hierdie dokument, of die skakel om dit af te laai, ook binne jou sosiale netwerke deel.

Medewerker:
Dr Heather Thuynsma
Isabel Bosman-Burnett
With inputs from Gustavo de Carvalho

Alle regte voorbehou. Die kopiereg berus by die Suid-Afrikaanse Instituut vir Internasionale Aangeleenthede (SAIIA) en die outeurs, en geen gedeelte daarvan mag in sy geheel of gedeeltelik gereproduseer word sonder die uitdruklike skriftelike toestemming van SAIIA nie.

Voorbladontwerp: FAD Communications

02 Wie se werk is dit?

Kitsverwysing

Die regering het drie sfere, nasionaal, provinsiaal en plaaslik, wat ingevolge die Grondwet moet saamwerk eerder as meeding. Elke sfeer het drie vertakkings:

Wetgewer maak die wet	**Uitvoerende gesag** voer die wet uit	**Regsprekende gesag** besleg geskille oor die wet

Geen enkele vertakking of sfeer het al die mag nie. Hierdie stelsel van wigte en teenwigte bestaan spesifiek om magsmisbruik te voorkom.

Soort kwessie	Sfeer hoofsaaklik verantwoordelik	Aantekeninge
Watervoorsiening, sanitasie, vullisverwydering, plaaslike paaie, straatligte, elektrisiteitsverspreiding	**Plaaslik** (munisipaliteit)	Grondwet Bylae 4B/5B (saamgelees met art. 156 – Bevoegdhede en werksaamhede van munisipaliteite); grootmaatinfrastruktuur kan provinsiale/nasionale entiteite betrek (bv. Eskom, waterrade)
Behuising (implementering)	**Plaaslik**, as mplementeringsagent	Behuisingsbeleid self is nie 'n munisipale funksie nie, maar munisipaliteite beplan en implementeer namens die nasionale/ provinsiale regering
Skoolonderwys, openbare gesondheid/klinieke en hospitale	**Provinsiaal**	Provinsiale departemente administreer hierdie dienste; die nasionale regering stel die oorkoepelende beleid
Polisiëringsbeleid, maatskaplike toelaes, makro-ekonomiese en werkskeppingsbeleid, nasionale ID-/burgerlike dokumente	**Nasionaal**	Word nasionaal bepaal en grootliks nasionaal gefinansier, maar plaaslik geïmplementeer (bv. SAPD-stasies)
Werkloosheid, korrupsie, persepsies van openbare veiligheid	**Gedeel** / alle sfere	'n Goeie geleentheid om samewerkende regering te bespreek eerder as om een antwoord af te dwing

03 Grondwet FC (ons sokkerklub) — Speel volgens die reëls

Die Grondwet werk soos die Reëls van die Spel: dit beskerm almal, nie net die sterdoelskieter nie, en geld gelyk vir wie ook al op 'n gegewe wedstryddag in beheer is.

Category	Examples
Basiese regte	Gelykheid · Lewe · Menswaardigheid
Constitution FC — Playing by the Rules	
Burgerregte (Middelveld)	Godsdiens · Oortuiging en mening · Vryheid van uitdrukking
Politieke regte (Aanval)	Reg om te vergader en te betoog · Stemreg · Reg om 'n party te stig of by een aan te sluit
Sosio-ekonomiese regte (Reserwes)	Toegang tot behuising · Reg op onderwys · Toegang tot gesondheidsorg
Onthou: sosio-ekonomiese regte word mettertyd opgebou, onderworpe aan beskikbare hulpbronne en progressiewe verwesenliking. Dit is nie 'n blanko tjek nie, en ook nie opsioneel nie.	

VIR AKTIWITEIT 4

04 Voorbeeldstembriewe

Slegs 'n voorbeeld

SLEGS 'N VOORBEELD — NIE 'N WERKLIKE STEMBRIEF NIE

Hierdie is 'n oefenstembrief vir 'n opleidingsoefening. Dit bevat fiktiewe name. Dit hou met geen werklike politieke party of kandidaat verband nie.

VOORBEELD VAN 'N WYKSSTEMBRIEF — STEM VIR 'N PERSOON

Merk met 'n [X] in SLEGS EEN blokkie

NAAM	PARTY 1	
NAAM	PARTY 2	
NAAM	PARTY 3	
NAAM	PARTY 4	
NAAM	ONAFHANK-LIKE KANDIDATE	
NAAM	PARTY 6	
NAAM	PARTY 7	
NAAM	PARTY 8	
NAAM	ONAFHANK-LIKE KANDIDATE	
NAAM	PARTY 10	
NAAM	PARTY 11	
NAAM	PARTY 12	
NAAM	PARTY 13	

VOORBEELD VAN 'N PV-STEMBRIEF VIR DIE DISTRIKSRAAD — STEM VIR 'N PARTY

Merk met 'n [X] in SLEGS EEN blokkie

NAAM	PARTY 1	
NAAM	PARTY 2	
NAAM	PARTY 3	
NAAM	PARTY 4	
NAAM	PARTY 5	
NAAM	PARTY 6	
NAAM	PARTY 7	
NAAM	PARTY 8	
NAAM	PARTY 9	
NAAM	PARTY 10	
NAAM	PARTY 11	
NAAM	PARTY 12	
NAAM	PARTY 13	

VOORBEELD VAN 'N PV-STEMBRIEF VIR DIE PLAASLIKE RAAD — STEM VIR 'N PARTY

Merk met 'n [X] in SLEGS EEN blokkie

NAAM	PARTY 1	
NAAM	PARTY 2	
NAAM	PARTY 3	
NAAM	PARTY 4	
NAAM	PARTY 5	
NAAM	PARTY 6	
NAAM	PARTY 7	
NAAM	PARTY 8	
NAAM	PARTY 9	
NAAM	PARTY 10	
NAAM	PARTY 11	
NAAM	PARTY 12	
NAAM	PARTY 13	

VIR AKTIWITEIT 4

05 Die 9 stappe van die stemproses

Werk deur hierdie 9 werklike stappe en oefen dan met die voorbeeldstembriewe op die vorige bladsy.

1. Kom by die stemlokaal aan waar jy geregistreer is.
2. 'n Stembeampte kontroleer jou ID en soek jou naam op die kieserslys.
3. Jou linkerduim of duimnael word met onuitwisbare ink gemerk.
4. Jou stembrief/stembriewe word gestempel.
5. Jy ontvang jou stembrief/stembriewe.
6. Jy gaan agter die privaat stemskerm in.
7. Jy merk jou keuse met 'n duidelike X.
8. Jy vou jou stembrief en plaas dit in die verseëlde stembus.
9. Jy verlaat die stemlokaal — jy het aan die demokratiese proses deelgeneem.

As 'n stembrief per ongeluk bederf word: sê vir 'n stembeampte voordat jy dit in die bus plaas, sodat hulle 'n nuwe stembrief kan uitreik. Merk met 'n duidelike X, nie 'n regmerkie of voorletters nie; 'n onduidelike merk kan veroorsaak dat die stembrief bederf word.

VIR AKTIWITEIT 6

06 Ná die stembrief: My aksieplan

Verkiesing vind een keer elke vyf jaar plaas; die hulpmiddels hier kan al die volgende week gebruik word. Kies een kwessie waaroor jy persoonlik omgee en voltooi hierdie werkblad.

Die kwessie waaroor ek die meeste omgee:

Watter sfeer/instelling is verantwoordelik (nasionaal / provinsiaal / plaaslik / gedeel)?

Een stap buiten stem wat ek gaan doen:

Teen wanneer?

Is ek geregistreer om te stem? Indien nie, my plan om dit reg te stel:

Ander maniere om deel te neem (buiten stem)

- Bywoning van 'n wykskomiteevergadering; kommentaar op 'n munisipale konsepverordening
- Deelname aan jou munisipaliteit se GOP-openbare vergaderings
- Direkte kontak met jou wyksraadslid
- Gebruik van jou munisipaliteit se amptelike diensklagtekanaal
- 'n Petisie
- Die media
- 'n Vreedsame betoging
- Aansluiting by 'n gemeenskapsgebaseerde organisasie

VIR DIE AFSLUITINGSKRING

07 My beloftekaart

Merk enige wat op jou van toepassing is.

- [ ] **Ek gaan my kiesersregistrasiestatus nagaan**
- [ ] **Ek gaan een wyks- of GOP-vergadering voor die verkiesing bywoon**
- [ ] **Ek gaan met twee vriende oor registrasie praat**
- [ ] **Ek gaan op 4 November 2026 stem**
- [ ] **Ek kies om nie te stem nie, maar ek verstaan my ander opsies om deel te neem**

VIR DIE AFSLUITINGSKRING

08 Verantwoording uit die manifes

Gebruik hierdie riglynvrae om te sien of 'n party se manifes die kwessies aanspreek wat vir jou saak maak. Dit sal jou help om te sorg dat leiers hul ondernemings nakom.

- Kan ek kernprioriteite in hierdie party se manifes identifiseer?
- Spreek hierdie prioriteite die kwessies aan waaroor ek die meeste omgee?
- Watter probleme sê die party gaan hy aanpak?
- Hoe sê die party gaan hy die kwessie/kwessies aanpak?
- Hoe sal burgers weet dat die kwessie aangespreek is?
- Hoe gaan die party betaal vir wat hy sê hy gaan doen?
- Het die party duidelike tydlyne gestel sodat hul optrede gemeet kan word?
- Het die party 'n rekord daarvan om vorige beloftes na te kom?
- Watter beleidsvoorstel sal die grootste positiewe uitwerking op my lewe hê?
- Watter beloftes lyk realisties en haalbaar?

09 Weet voor jy gaan

Items met 'n invulblokkie het werklike plaaslike inligting van jou fasiliteerder nodig.

MUNISIPALE VERKIESING
Woensdag, 4 November 2026

Registreer van 16 jaar af. Stem van 18 jaar af. Bring jou groen ID-boek, slim ID-kaart of geldige Tydelike Identiteitsertifikaat saam.

Gaan jou registrasie na: SMS jou ID-nommer na 32810 (R1,00)
elections.org.za · registertovote.elections.org.za
WhatsApp 060 088 0000 · 0800 11 8000 (tolvry, beperkte tye)

My wyksraadslid:

My munisipaliteit se diensklagtekanaal:

TYDPERK VIR SPESIALE STEMME
Maandag, 21 September - Maandag, 12 Oktober

Geregistreerde kiesers wat weens 'n gestremdheid, swangerskap of liggaamlike swakheid nie na hul stemlokaal kan reis nie, of wat op verkiesingsdag nie by hul stemlokaal kan stem nie, kan om 'n spesiale stem aansoek doen. In die geval van gestremdheid, fisieke swakheid of swangerskap kan die kieser van die huis of sorgfasiliteit af stem op VOORAFBEPAALDE DATUMS wat deur die Verkiesingskommissie vasgestel word. As die kieser op verkiesingsdag nie by sy of haar stemlokaal kan stem nie, kan hy of sy die stembriewe by die stemlokaal uitbring op VOORAF BEPAALDE DATUMS wat deur die Verkiesingskommissie vasgestel word.

Spesiale stemme vir vanjaar se munisipale verkiesing vind op 2 en 3 November plaas, en kiesers moet in hul aansoeke aandui of hulle by hul huise of sorgfasiliteite besoek moet word, en of hulle op die spesiale stemdae by hul stemlokaal gaan stem.

Besoek www.elections.org.za/pw/specialvotes/about-special-vote om meer oor die opsie van 'n spesiale stem uit te vind en aansoek te doen.

DIE VOLGENDE DAG

Jy het gestem - wat nou?

Verkiesingsdag is nie die einde van die proses nie. Die volgende dag is belangrik, want dan kan jy die resultate van die verkiesing begin volg.

1. **Stemtelling begin onmiddellik nadat stemlokale sluit en duur deur die nag voort. As dit nie voltooi is nie, kan dit die volgende dag voortduur.**
2. **Verkiesingsuitslae word gepubliseer namate die telling afgehandel word.**
3. **Raadsetels word toegeken en waar geen party 'n meerderheid wen nie, begin koalisie-onderhandelinge.**

Hier is 'n paar vrae wat jy jouself ná die verkiesing kan afvra. Jou rol as kieser het nie geëindig toe jy jou stem uitgebring het nie, en die tydperk tussen verkiesings is wanneer jy kan volg hoe die nuwe regering op burgers se behoeftes reageer. Die dag ná die verkiesing is wanneer jy oor die uitslae en koalisie-onderhandelinge kan begin nadink, wat uiteindelik bydra tot hoe regerings teenoor gemeenskappe verantwoordbaar gehou kan word.

1. Het enige party 'n meerderheid gewen, of is 'n koalisie nodig?
2. Watter party het in my wyk gewen?
3. Wie is die nuwe burgemeester?
4. Watter beloftes het die wenparty tydens hul veldtog gemaak?
5. Hoe kan gemeenskapslede die regering se optrede monitor om te bepaal of beloftes nagekom word?

BYLAE B (GESELEKTEER)

10 Woordelys van kernterme

Terme wat deur vandag se werkswinkel heen gebruik word, in eenvoudige taal.

Handves van Regte
Hoofstuk 2 van die Grondwet, wat die regte lys wat die staat vir almal in Suid-Afrika moet eerbiedig, beskerm, bevorder en verwesenlik

Grondwet
Die hoogste reg van Suid-Afrika; alle ander wette en regeringsoptrede moet daarmee strook.

Raadslid
'n Verkose lid van 'n munisipale raad, hetsy 'n wyksraadslid (verkies deur 'n spesifieke gebied) of 'n PV-raadslid (toegeken volgens 'n party se stemaandeel).

Demokrasie
'n Regeringstelsel gegrond op regering deur die burgers, gewoonlik uitgeoefen deur verkose verteenwoordigers.

Verkiesingskommissie van Suid-Afrika (OVK, die voormalige Onafhanklike Verkiesingskommissie)
Die onafhanklike liggaam verantwoordelik vir die bestuur van verkiesings en die kieserslys.

Uitvoerende gesag
Die vertakking van die regering wat wette implementeer en die daaglikse administrasie behartig. Die Kabinet op nasionale vlak, die Premier en LUR's op provinsiale vlak, die Burgemeester en amptenare op plaaslike vlak.

Onafhanklike kandidaat
'n Persoon wat 'n verkiesing betwis sonder om aan 'n politieke party te behoort.

Geïntegreerde Ontwikkelingsplan (GOP)
'n Munisipaliteit se sentrale meerjarige strategiese plan wat infrastruktuur, begrotings en ontwikkelingsprioriteite dek, en waaroor die publiek geraadpleeg moet word.

Regsprekende gesag
Die howe wat die wette uitlê, die Grondwet toepas en geskille besleg.

Wetgewer
Die wetmakende vertakking van die regering: die Parlement op nasionale vlak, die provinsiale wetgewer op provinsiale vlak, en die munisipale raad op plaaslike vlak.

Proporsionele verteenwoordiging (PV)
'n Kiesstelsel waarin partye setels wen ongeveer in verhouding tot die aandeel stemme wat hulle ontvang.

Wykskomitee
'n Liggaam van verkose gemeenskapsverteenwoordigers wat die wyksraadslid adviseer en gemeenskapsinsette na raadsbesluite deurgee.

11 Kitsfeite

'n Paar syfers wat die moeite werd is om te ken, oor waarom jou sê en jou stem saak maak

60.9%

Nasionale jeugwerkloosheid (ouderdomme 15–24) in K1 2026, die hoogste van enige ouderdomsgroep.

Bron: Statistiek Suid-Afrika, Kwartaallikse Arbeidsmagopname K1 2026

18%

Aandeel geregistreerde kiesers tussen 18 en 29 in 2024, af van 28% in 2004. Meer as 70% van kiesgeregtigde 18- tot 19-jariges was volgens die OVK in die middel van 2026 steeds nie geregistreer nie.

Bron: EISA Journal of African Elections (2024); TimesLive se berigte oor OVK-data (2026)

2023

Onafhanklike kandidate, wat lank reeds vir wyksraadsetels toegelaat is, is deur die Wysigingswet op die Kieswet 1 van 2023 (onderteken op 17 April 2023) uitgebrei na verkiesings vir die Nasionale Vergadering en provinsiale wetgewers, ná 'n uitspraak van die Konstitusionele Hof in 2020.

Bron: gov.za; Parlement van Suid-Afrika; Konstitusionele Hof (New Nation Movement NPC-saak)

1 + 4 + 18

Die Vrystaat se munisipale struktuur: 1 metropolitaanse munisipaliteit (Mangaung) + 4 distriksmunisipaliteite (Fezile Dabi, Lejweleputswa, Thabo Mofutsanyana, Xhariep), onderverdeel in 18 plaaslike munisipaliteite.

Bron: municipalities.co.za; Vrystaatse Provinsiale Regering (2026)

SAIIA